

A MAGYAR FORRADALOM HELYE AZ ÚJKOR TÖRTÉNELMI KÖRKÉPÉBEN

Határ Győző interjúja Arnold Toynbee professzorral (1959)

Egy történész, akinek „a feje káptalan” – vagyis mondhatni mindent tud, ami a historiográfiában előfordul – még életében óhatatlanul intézménnyé válik. Mármost ha ehhez a szörnyeteg „nyilvántartáshoz” rendszerező elme párosul, lehetetlen ellenállnia a kísértésnek, hogy ne kutasson törvényszerűségek után a történelem eseménytengerében. A civilizációk keletkezésének és elmúlásának egy ilyen szkémája: a provinciális államok – hódítás vagy konföderációk útján – megalkotják az univerzális államot: a jól őrzött határokon belül kikristályosodik a civilizált életforma – a jólét, a rendezett közigazgatás, a rendben tartott utak, zsúfolt magtárak, kincsekkel teli múzeumok. A limeszeken túl azonban irigy, vad indulatú Arany Hordák szervezkednek: a Külső Proletariátus. Semmihez nem értenek, csak a portyázáshoz, semmi egyebet nem termelnek, csupán fegyvert. Jól tudják, hogy magtárak és múzeumok, kalmárok és asszonyok megbűvölten elígérkeznek az Erőnek, és odatarakodnak a Hódító diadalmenetéhez. Ha el lehetne mondani egy tűzkötetes történelmi tanulmány elméletkomplexumának lényegét két szóban, mint ahogy nem lehet – úgy ez volna Arnold Toynbee professzor A STUDY OF HISTORY című monumentális művének mestergondolata.

Felkerestük Toynbee professzort a londoni Nemzetközi Kapcsolatok Intézetében, hogy a történettudós hozzászólását kérjük egy olyan kérdéshez, amely bennünket, magyarokat fájdalmasan közéről érint, s annak időszerűségét semmi nem homályosíthatja el.

– Ha valaki élte jó részét egy olyan magisztrális elmélet kiépítésének szenteli, amely egyetlen szédületes ívvel átíveli az egész történelmet, és új megvilágításba helyezi minden feljegyzett emléket, lehetetlen, hogy ne keresse meg a helyét minden új eseménynek ebben az elméletben: belcillik-e vagy sem, elcenne mond vagy megerősíti? A fejlődés milyen tünetének, milyen mellékjelenségének tekintette professzor úr a magyar forradalmat?

– Úgy vélem, baljós pontossággal beleillik, és éppenséggel nem nehéz felfedezni az ókori párhuzamot. A Nyugat „univerzális állam”-ának limeszei ott húzódnak a közép-európai sáv keleti határán. Az univerzális állam oldalba támadását megelőző „első villongások” mindig is a határtartományok elszakítását célozzák. Egy ilyen politikai robbanásfélére mindig is számítottam; a magyarok, lengyelek életszínvonala, általános műveltsége magasabb az oroszokénál, és csak természetes, hogy országuknak az elszegényedett, kiszipolyozott, sötét provincia szintjére való lesüllyesztését nem nézhették jó szemmel még azok sem, akik eleinte a hódító cinkosai voltak e gyarmatosításban. Nem szabad elfelejteni, hogy Oroszországnak is megvan a maga „külső proletariátusa” – mert a Távols-Kelet felől tekintve a Szovjetunió maga is egyfajta „univerzális állam”; így a Távols-Keleten Oroszország képviselné a magasabb rendű kultúrát, és hasonlóképpen reagálna egy mongol-kínai megszállással szemben.

– Nyugaton teljesen árnyékba borította a magyar forradalmat a szuezi beavatkozás?

– Éppen Japánban tartózkodtam, és, sajnos, azt kell mondanom, nem értettem egyet a szuezi angol akcióval. Ha letérünk az erkölcsi aranyalapról, és éppoly kíméletlenül, erőhatalommal érvényesítjük akaratainkat, mint a diktatúrák, ezzel a dzsungel törvényét vezetjük be a nemzetközi életben, és éppen azokról a magasabb rendű kultúrjavokról mondunk le, amelyekért eredetileg síkraszálltunk. A szuezi közbiztonság természetesen nagyon foglalkoztatott, de távolról sem borította árnyékba azt, ami Közép-Európában történik. A jelek szerint a lengyelek fortélyosabban, diplomatikusan intézték ügyeiket az oroszokkal, mint a magyarok, bár hangsúlyozom, hogy ezek a „jelek” csálhatnak, és utólag az ember nagyon is hajlamos logikát, vonalvezetést beleolvasni az események olyan kusza halmazába, amely valójában éppoly rendszertelenül folyt le, mint egy jégzajlás. Sőt hajlamos vagyok hitelt adni annak a felfogásnak, hogy Magyarországon a titkosrendőrség lövöldözése indította el egyetlen véres epizóddal az egész láncreakciót. A lengyelek egy fokkal szerencsésebbek voltak, s a szerencsések mindig okosabbnak látszanak.

– Professzor úr véleménye szerint a Nyugat meddig mehet el „lovagiasság”-ban, tisztességben egy olyan ellenféllel szemben, amely nyíltan macchiavellisztikus?

– Nehéz kérdés; ez voltaképp a Nyugat egyik központi dilemmája. Az erkölcsi elvek érvényesítése éppoly eszménye kell hogy legyen a Nyugatnak, mint a szabadságjogok érvényesítése. Ha fokonként átveszi az ellenfél skrupulus nélküli módszereit, féltő, hogy ezen az úton nincs megállás. Az ilyesmi kétélű fegyver, könnyen a nyugati országok közéletének elmocsarasodásához, macchiavellisztikus elfajzásához vezethet. Persze hogy ezt a fenyegető veszélyt mennyiben lehet elhárítani, s hogy a kegyes óhaj több-e a semminél – ez olyan kérdés, amelyre jobb, hogyha nem évkönyveink rémtörténet-gyűjteményében keressük a feleletet.

– Minthogy valójában a Nyugat „univerzális állam”-a még mindig csak bontakozik körvonalaiiban, de nem politikai valóság, nem gondolja professor úr, hogy a nyugati világállam egybekovácsolására – központi kormányval, egy fővárossal, egyetlen hadsereggel – elmulasztottuk a lélektani vagy legalábbis a történelmi pillanatot?

– A történelemben a „lélektani pillanat” fél évszázadig is eltarthat; ma már napnál világosabb, mennyire idejét múlta és milyen veszedelmes, hogy a Nyugat provinciális nemzeti államok diribdarabjaiból áll. A nagyobb baj az volna, hogyha nem ismernék fel ezt a veszélyt, és elmulasztanák a történelmi pillanatot. Az idő sürget. Azt hiszem, a ma rabságban élő magyarok európai érzelmű nagy többsége szíves örömet lemondana országa szuverenitásának jó részéről a nyugati világkormány javára – csakúgy, mint ahogyan én, angol ember létemre, szíves örömet lemondanék Anglia szuverenitásának jó részéről egy központi világszervezet javára. Lényegében ez történik Angliában: a szuverenitás egy részéről való lemondás kérdése körül folyik a vita. A kontinensen kevesen mérik fel, mekkora hordcreje van annak, hogy Anglia – a Római Szerződés aláírásával – csatlakozik az Európai Közös Piachoz. Nagyon kedvező jelnek tekintem az Egyesült Államok pozitív magatartását a kérdésben. Optimista vagyok, addig, amíg az autóbusz áll, és mi beszállófélben vagyunk, nemigen hiszem, hogy lekésünk az autóbuszról. A Kelet óriásállamai, a fanatizmus diktatúrái nemegyszer álltak már küszöbünkön, hányszor gondoltuk, hogy elkövetkezett Armageddon órája. Nincs leleményesebb a történelemből a váratlan fejlemények kitalálásában, és nincsenek tanácstalanabbak a váratlan fejleményekkel szemben, mint diktatúrák és diktátorok.